

La gestació de l'Institut Menorquí d'Estudis

Per Josep M. Vidal Hernández

Coordenador Científic de l'IME

L'Institut Menorquí d'Estudis, com altres activitats humanes, també té prehistòria, coses que van passar abans del seu naixement i que en certa manera el prefiguraven i que crec que val la pena recordar. El primer fet d'aquesta prehistòria fou la creació de l'Institut d'Estudis Baleàrics a Mallorca els primers anys de la dècada dels setanta del segle xx, en el si de l'antiga Diputació de Balears, la qual cosa despertà recels a Menorca, on prest un grup de joves investigadors i estudiosos opinaren que el que s'havia d'haver fet primer era crear un institut a cada illa, i de la reunió dels instituts locals havia de sorgir una entitat superior que els aglutinés tots quatre. Aquesta idea, sorgida en una època d'efervescència, en què qualsevol tema s'aprofitava per afermar la pròpia identitat enfront d'imposicions centralistes, ja fossin provincials o estatals, no va anar més enllà de simples comentaris en les incipients tertúlies polítiques de l'època i no record que se n'escrigués res a la premsa, i encara menys que es fessin gestions amb els diputats provincials perquè la proposta arribàs allà on corresponia i, en l'hipotètic cas que fos acceptada, es prenguessin les mesures adients.

El que sí que record és que, a Menorca, es va intentar crear un Institut d'Estudis Menorquins –en aquella època l'ordre dels mots en el nom havia de ser el que acab de dir– d'una manera encara més democràtica, assembleària gairebé podríem dir. És a dir, la proposta era que s'havien de constituir diferents grups d'investigadors reunits

per afinitats en els seus camps de recerca i, una vegada legalitzats aquests grups, s'havien d'ajuntar en un organisme superior, l'Institut d'Estudis Menorquins, el qual al seu torn es federaria amb els de les altres illes, si és que aquests s'arribaven a formar, i així fruit d'aquesta federació naixeria un Institut d'Estudis Baleàrics representatiu.

El primer grup a reunir-se i discutir el que havien de ser els seus estatuts per dur-los a aprovar a la Delegació del Govern, i ser reconeguts així com a entitat cultural, foren els historiadors i arqueòlegs, que es reuniren, si la memòria no em falla, cap a l'any 1976 als locals del Museu de Menorca, que en aquell temps eren instal·lats als pis de baix de la Casa de la Cultura. Tanmateix, encara que aquests estatuts es van confeccionar, i la nova entitat va rebre un nom, Recerques Menorquines, i, sembla ser, se'n va tramitar l'aprovació, mai no se'n va saber res més. Aquest fet és curiós, perquè en una època en què, encara que tímidament, començaven a bufar aires de llibertat, sembla estrany que uns estatuts asèptics d'una entitat cultural poguessin despertar cap sospita. Una explicació possible seria que la transició democràtica que es va iniciar poc després, i es va accelerar en els anys següents, va fer que la mateixa gent que havia promocionat la idea orientés els seus esforços i anhels cap als moviments ciutadans de base i cap als incipients partits polítics, i pensés que el projecte de centre d'estudis en aquell temps no era prioritari i deixés d'impulsar-ne la creació.

D'altra banda, un grup d'estudiosos de les ciències naturals, que en aquells moments estaven units entorn del Museu de Ciències

Naturals de l'Ateneu de Maó com una secció més de l'entitat, van derivar cap a postures més orientades envers l'ecologisme que no a la investigació, actitud que en aquells moments d'eufòria urbanística era la més necessària per evitar la destrucció del paisatge illenc i de la seva biodiversitat. Així va néixer una filial del GOB, el Grup Ornitològic Balear, l'entitat capdavantera de l'ecologisme a les Illes i que des d'aquella època ha tingut un important paper en la salvaguarda del medi natural a Menorca.

Després d'aquests primers intents d'associacionisme científic la situació va entrar en via morta durant uns anys, mentre la societat menorquina bullia amb projectes ciutadans i reivindicacions llarg temps soterrades a la força. S'inventaven festes populars i es feien mítings que omplien a vessar els locals. Música, teatre i poesia en la nostra llengua sorgien pertot arreu, unes vegades amb encert i d'altres no tant, però sempre amb voluntat de recuperació d'una identitat que ens havia estat refusada des de molt de temps enrere.

Era en aquest ambient que l'any 1977 va aparèixer, de la mà de la delegació a Menorca d'Obra Cultural Balear, el projecte de l'*Enciclopèdia de Menorca*, que es va materialitzar l'any 1979 amb la sortida del seu primer fascicle. Aquest projecte, no ho dic jo que en som part interessada, sinó que ho han repetit abans que jo moltes persones, fou el primer que va quallar en el qual es va veure la possibilitat d'ajuntar els esforços d'un grup d'investigadors joves menorquins en un projecte d'interès per a la societat illenca. De fet, el primer disseny de l'Enciclopèdia preveia tres toms i un màxim de nou col·laboradors, però en poc temps aquest nombre es va multiplicar exponencialment gràcies a l'aparició de nous

investigadors desinteressats que s'afegiren al projecte i, com a conseqüència, va augmentar l'extensió de l'obra. Aquest paper de l'Enciclopèdia com a aglutinadora de les feines fetes per un grup molt divers de persones amb un interès comú, l'illa de Menorca, és el que ha fet que alguns l'hagin considerada com la precursora de l'Institut Menorquí d'Estudis.

Però el següent intent de creació d'una institució d'aquest tipus no es va emmirallar en aquest model, on l'espontaneïtat era la norma, sinó que va sorgir des de l'esfera de l'Administració. La proposta va néixer l'any 1980 del Consell Insular preautonòmic presidit per UCD, que va decidir la creació de l'Institut d'Estudis Menorquins, també en aquesta ocasió amb aquest nom. Per elaborar els estatuts que l'havien de regir es va reunir un grup de persones de l'àmbit cultural menorquí, proposades per cadascun dels partits amb representació al Consell Insular. Aquestes persones foren escollides amb el següent criteri: un parell per cada partit i, d'aquest parell, una havia de ser membre del partit que l'escollia i l'altra independent i representant d'alguna manera del món cultural illenc. Les reunions s'anaren succeint i els estatuts s'anaren configurant a poc a poc a partir d'una proposta inicial d'UCD, fins que es va fixar la darrera reunió per enllestir-ne la versió definitiva.

Malauradament, o sortosament segons es miri, es va triar una data que no va resultar gaire adient per a aquesta activitat, el 24 de febrer de 1981, i naturalment la reunió no es va realitzar. Açò no va significar-ne el final, sinó tan sols un ajornament, perquè la reunió es va acabar fent i els estatuts foren aprovats, per bé que amb una circumstància diferent de quan se n'inicià l'elaboració: ara s'havia

de comptar amb la previsible pèrdua del poder polític per part d'UCD a les properes eleccions. Per açò, el president del Consell Insular va tenir l'encert de deixar els estatuts aprovats, que no havien satisfet a tothom, damunt la taula sense continuar-ne la tramitació, coneixedor com era que no totes les parts implicades estaven plenament d'acord amb la redacció final. D'aquesta manera es deixava la seva resolució en mans del Consell Insular que sortiria de les properes eleccions, la composició del qual seria previsiblement bastant diferent de la que havia engegat el projecte i, per tant, podria tenir idees, també, molt diferents sobre el que havia de ser el nou òrgan d'investigació.

Les eleccions es van dur a terme l'any 1982 i, tal com s'havia previst, van donar lloc a una composició del Consell Insular de Menorca molt diferent de la que tenia fins aleshores. La nova corporació estava liderada pel PSOE en coalició amb l'Entesa de Menorca, que era una agrupació electoral d'esquerres. La primera providència en relació amb l'Institut Menorquí d'Estudis fou reunir un mes d'agost al pati de Can Victori, seu en aquell moment del Consell Insular, un bon grapat de menorquins dedicats al món de la investigació, l'ensenyament i la cultura en general, ubicats a Menorca o fora de l'illa, juntament amb un conjunt de professionals dels mateixos camps relacionats amb l'illa, ja fos perquè hi tenien una segona residència o per altres motius. D'aquesta manera s'establia un primer contacte amb un nombrós grup d'investigadors i s'intercanviaven opinions sobre un futur institut dedicat a la recerca científica i cultural i sobre la disponibilitat dels assistents per col·laborar amb projectes d'interès per a l'illa.

Poc temps després un grup de persones del món de la ciència i les humanitats foren cridades pel Consell Insular per redactar una nova versió d'estatuts per donar forma al que havia de ser, ara sí amb l'ordre correcte dels mots, l'Institut Menorquí d'Estudis. D'aquesta manera s'acaba la prehistòria; la resta, com se sol dir, és història.

Ara, idò, hauria de callar o parlar de la història, però, d'una banda, ja he parlat massa i, de l'altra, les dades principals les podreu trobar en el lloc web de l'IME i en diverses publicacions en què ja he explicat la trajectòria de l'Institut des de tots els punts de vista explicables; la darrera, en una publicació de l'IEC. Tanmateix no em resistesc a fer un petit resum, molt breu i molt subjectiu, del que pens que és el més important que ha aconseguit l'IME en aquests vint-i-cinc anys.

Potser en primer lloc s'hauria de col·locar la declaració de Menorca com a reserva de biosfera, nomenament amb la consecució del qual l'Institut va tenir molt a veure i al qual ha continuat lligat amb la creació de l'Observatori Socioambiental de Menorca (l'OBSAM), una agència destinada al seguiment de l'estat de la reserva a través d'indicadors de sostenibilitat i generadora de dades de tot tipus per orientar la gestió del territori. Si bé aquesta és l'actuació puntual de major relleu per a la societat menorquina, hi ha altres actuacions no menys importants però de resultats no tan espectaculars a curt termini.

Així, tenim la política editorial de l'IME, que en aquests vint-i-cinc anys ha augmentat el fons bibliogràfic de Menorca amb més de 250 títols de producció pròpia i prop d'un centenar de títols publicats en

col·laboració amb altres entitats. En el mateix sentit hem de parlar dels treballs d'investigació realitzats gràcies a borses d'ajut de l'IME, que s'apropen als 400 treballs i que algun dia esperam que podran ser consultables al web. Totes aquestes publicacions i investigacions, juntament amb els treballs de l'OBSAM, han augmentat el nivell de coneixements de la realitat de Menorca notablement, la qual cosa ha de tenir a la llarga un fort impacte dintre de la comunitat menorquina, que no es podrà avaluar fins passats uns anys, però no per açò és menys important.

En un altre àmbit tenim l'organització de congressos, cursos i seminaris. La mitjana d'aquestes activitats per any és de vuit esdeveniments, així que la multiplicació és senzilla i ens duu a devers 200 activitats d'aquest tipus des de la creació de l'IME. Algunes d'aquestes activitats s'han aconseguit assentar al llarg dels anys, de tal manera que les anomenades Trobades Científiques de la Mediterrània, l'Escola del Llatzeret de Maó de Salut Pública i l'Escola Internacional de Primavera d'Història de la Ciència, la primera i la darrera realitzades per filials de l'Institut d'Estudis Catalans, han arribat a la vint-i-setena edició, la vint-i-tresena i la sisena respectivament.

A la vegada s'han recuperat les obres de personatges que, si bé no eren desconeguts, no havien vist divulgada la seva obra. Aquest és el cas d'Antoni Febrer i Cardona, l'obra completa manuscrita del qual, inèdita en el seu temps, s'edita en col·laboració amb l'Institut d'Estudis Catalans i Publicacions de l'Abadia de Montserrat; o bé el cas de Josep Sanxo Sanxo, de qui es prepara l'edició crítica de l'obra naturalística, sense data de sortida. També s'han dedicat

jornades d'estudi a reflexionar sobre personatges que no havien estat estudiats en profunditat, tot i que la seva obra havia merescut prou edicions. És el cas del botànic Rodríguez Femenias, el meteoròleg Jansà Guardiola, l'historiador i literat Joan Ramis, el traductor Vicenç Albertí, l'historiador Hernández Sanz i aquest any mateix l'arqueòloga M. Lluïsa Serra. Els estudis presentats en aquests tipus de jornades, fins ara, s'han publicat sempre posteriorment en forma de llibre.

D'altra banda, l'IME intenta la formació d'un arxiu científic i cultural, en el qual la base primordial són els treballs que ell mateix impulsa mitjançant borses d'ajut i altres conductes, però també amb la vocació de recuperar i divulgar arxius científics històrics. En aquest aspecte tornam a trobar alguns dels noms esmentats, perquè entre moltes altres fonts arxivístiques l'IME té dipositada una extensa documentació generada pel botànic Rodríguez Femenias, per la també botànica M. Àngels Cardona, que fou membre del nostre institut, i pel meteoròleg Josep M. Jansà, documents que no tan sols s'haurien de conservar, sinó que caldria estudiar i posar a disposició de la consulta pública.

Finalment, i no és el menys important, l'IME ha procurat des d'un bon principi establir relacions i col·laboracions amb entitats de fora de la nostra illa, amb vista a difondre i potenciar les seves activitats gràcies a les seves col·laboracions. Així, és entitat col·laboradora de l'Institut d'Estudis Catalans des de l'any 2000, i en particular manté fluides relacions amb una secció de l'IEC, la Secció Filològica, i dues filials, la Societat Catalana de Física i la Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica. A més és membre de la

Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana i ha col·laborat i col·labora amb la Universitat Autònoma de Barcelona en diversos camps d'investigació.

Actualment les nostres col·laboracions amb universitats s'han expandit fins més enllà de les fronteres de l'Estat espanyol i es mantenen contactes amb la Universitat de Roma, la Sapienza. Té convenis per a edicions de llibres amb Publicacions de l'Abadia de Montserrat des del mateix any de la seva creació, entre els quals cal destacar el conveni per editar la revista *Randa*. A la resta d'Illes Balears l'IME col·labora amb exposicions i publicacions amb l'Institut d'Estudis Baleàrics, amb la Universitat de les Illes Balears i, esporàdicament, amb altres institucions, com ara el Centre Alcover per a la recent coedició d'un llibre. A Menorca mateix una de les col·laboracions més importants és amb l'Ateneu de Maó, per a l'edició de la *Revista de Menorca*, la revista cultural degana de la nostra illa i, m'atreviria a dir, una de les més significatives de la nostra cultura amb els seus gairebé cent vint-i-cinc anys d'història.

I finalment, ara sí que acab, des de la meva òptica subjectiva, però crec que compartida per molts de vosaltres, el gran èxit de l'Institut Menorquí d'Estudis és haver aconseguir arreplegar molts dels investigadors menorquins que viuen a l'illa i els qui viuen fora, juntament amb altres investigadors no menorquins implicats en la recerca sobre aspectes de Menorca, en un projecte comú destinat a posar els seus coneixements a disposició de la societat menorquina per a la millora de la seva qualitat de vida, en el sentit més ampli d'aquest concepte, i a respondre als reptes que aquesta societat els

plantegi. I esperam que, malgrat la crisi actual, sigui per molts d'anys.